

درآمدی بر گونه شناسی سفالینه های اسلامی مخزن باغ موزه اکبریه ی شهرستان بیرجند

مؤلف:

ریحانه مظفرنیا

www.ketab.ir

سرشناسه	:	مظفرنیا، ریحانه، ۱۳۷۴-
عنوان و نام پدیدآور	:	درآمدی بر گونه شناسی سفالینه های اسلامی مخزن باغ موزه اکبریه ی شهرستان بیرجند / مولف ریحانه مظفرنیا.
مشخصات نشر	:	گرگان: انتشارات نوروزی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	:	۱۶۸ ص.
شابک	:	978-622-0224-93-8
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	سفال و سفال گری اسلامی -- ایران -- بیرجند Islamic pottery -- Iran -- Birjand سفال ایرانی -- ایران Pottery, Iranian -- Iran اشیای سفالین -- ایران -- بیرجند Pottery -- Iran -- Birjand
شناسه افزوده	:	باغ موزه اکبریه (بیرجند)
رده بندی کنگره	:	۴۱۴۷NK
رده بندی دیوبی	:	۳۰۹۵۵۸۲۹۳/۷۳۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۹۰۳۶۶۸۳
اطلاعات رگورد کتابشناسی	:	فیا

درآمدی بر گونه شناسی سفالینه های اسلامی مخزن باغ موزه اکبریه ی شهرستان بیرجند

تألیف: ریحانه مظفرنیا

نوبت چاپ: اول- ۱۴۰۱

مشخصات ظاهری: ۱۶۸ص

قطع: وزیری

شمارگان: ۵۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۲-۲۴۹۳-۸

چاپ و نشر: نوروزی-۱۷۳۲۲۴۲۲۵۸

قیمت: ۷۵۰۰۰ تومان

نشانی: گلستان، گرگان، خیابان شهید بهشتی، بازار رمضان (ع)، ۰۱۷-۳۲۲۴۲۲۵۸

دورنگار: ۰۱۷ ۳۲۲۲۰۰۴۷ آدرس الکترونیکی: Entesharate.noruzi@gmail

سایت انتشارات: www.Entesharate-noruzi.com

فهرست:

۹	..... مقدمه
۱۳	..... فصل اول: کلیاتی از گونه شناسی اسلامی
۱۴	..... مسأله گونه شناسی اسلامی
۱۵	..... اهمیت گونه شناسی اسلامی
۱۵	..... گذشته گونه شناسی اسلامی
۱۷	..... فصل دوم: پیشینه سفالگری در ایران
۱۸	..... پیدایش سفالگری
۱۹	..... وجه تسمیه سفال
۲۲	..... سفال دوران پیش از تاریخ
۲۴	..... سفال دوران تاریخی
۲۷	..... سفالگری در دوران اسلامی
۳۷	..... سفالینه دوره‌ی سلجوقی
۳۹	..... لعاب قلیایی
۴۰	..... نقاشی زیر لعابی
۴۱	..... نقاشی رولعابی
۴۱	..... لعاب مینای (هفت رنگ)
۴۳	..... لعاب مینایی زراندود
۴۳	..... لعاب زرین فام
۴۴	..... سفالینه دوره ایلخانی
۴۷	..... سفالینه دوره تیموری

۴۸	سفالینه صفوی
۵۱	آثار معروف به ظروف سفید و آبی
۵۱	ظروف چند رنگ
۵۱	سفالینه های چند رنگ کرمان
۵۲	ظروف کوباجی (کوباچه)
۵۳	ظروف گامبرون (سفید معروف)
۵۴	ظروف زرین قام صفوی
۵۵	ظروف سلادون
۵۷	سفال افشاریه وزندیه
۵۷	سفال قاجار
۵۸	سفالینه سفید آبی دردوران قاجار
۶۰	ظروف چند رنگ (POLYCHROME) دوره قاجار
۶۰	ظروف زرین قام
۶۱	سفالینه های فیروزهای با تزیین قلم سیاه
۶۱	چینی های مینایی ساخت چین معروف به چینی مرغی
۶۲	ظروف مشابه و نمونه های ایزنیک
۶۳	ظروف گامبرون سفال گمبرون
۶۵	فصل سوم : گونه شناسی و مقایسه سفالینه های باغ موزه اکبریه
۶۵	با نمونه های مشابه اسلامی
۶۶	طبقه بندی نمونه سفالهای باغ موزه اکبریه بیرجند
۶۶	طبقه بندی نمونه ها براساس فرم
۶۸	طبقه بندی نمونه ها براساس نقش
۷۱	طبقه بندی نمونه ها براساس رنگمایه

مقدمه

فلات ایران از گذشته تاریخ، یعنی از بدو ورود نخستین انسان به این سرزمین تا به امروز، کانونی برای ساخت و تولید آثار هنری و بویژه سفالینه‌ها بوده است. سفال بخش مهمی از علم باستان‌شناسی است که ازاهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا روشن‌گر رویدادهای مهم و تاریک گذشته است. سفال و سفال‌گری در مقایسه با انواع هنرهای صناعی یکی از خلاقانه‌ترین دست-آفریده‌های انسان نخستین بوده که بیشترین کاربرد را نیز در زندگی روزمره بشر داشت. پیشینه سفال‌گری در ایران، از ده هزار سال پیش براساس اکتشافات باستان‌شناسان، قابل مطالعه است. این ظروف در پی نیاز به ذخیره کردن غذا ساخته شده‌اند. با مطالعه‌ی دقیق سفال‌ها و نقوش آن‌ها، تاریخ غبارآلود و فراموش شده‌ی گذشته آشکار شده، در معرض دید محققان و دانش‌پژوهان قرار می‌گیرد. در ادامه نقوش روی سفالینه‌ها در طی هزاران سال تجلی‌گاه هنر اقوام مختلف، باورها و آئین‌های آن‌ها گردید. انواع نقوش گیاهی، هندسی و پیکروار (انسان و حیوانات) با جنبه‌ای تزئین توسط سفال‌گران طراحی و اجرا می‌شد. تا بازتابی از تصویر زندگی و باورهای مردم باشد. سفال پیام آور گذشته است و از زمان‌های دور سخن می‌گوید. هرزمان که باستان‌شناسان آثار برجای مانده از دوران گذشته را مورد کاوش قرار می‌دهند، این امکان وجود دارد که با یافتن یک سفال، بخش فراموش شده‌ای از تاریخ یا حلقه‌ی مفقوده سلسله یا حکومتی تکمیل گردد. سفال در شناخت ادیان و مذاهب و اساطیر باستانی نیز نقش بسزایی دارد و تاریخ بسیاری از وقایع مهم مذهبی را روشن و آشکار می‌کند. سفال در هنر مقام و منزلت بس ارجمندی دارد و با مطالعه‌ی آن به خوبی می‌توان به چگونگی ترقی و انحطاط هنر در ادوار مختلف و در میان اقوام آگاه گردید. سفال تاریخ مصور، آداب و رسوم، البسه، تزئینات و گاهی معماری ملت‌هاست. با مطالعه‌ی سفال‌ها، اسناد و نمادهای دینی، تصویر الهه‌ها و ایزدان و شعارهای مقدس مشخص می‌شود.

طبق مدارک باستان‌شناسی، نواحی کرمانشاه، حاشیه‌ی دریای خزر، فلات مرکزی ایران و... در پیشرفت و توسعه‌ی هنر سفال‌گری نقش مهمی داشته‌اند. نقوش متداول این دوره بر روی سفالینه نمایان‌گر باورها، سنت‌ها و اعتقادات مردمان آن روزگار است. سفال‌گران هنرمند نقوش هندسی، گیاهی، حیوانی و انسانی را به شیوه‌های گوناگون، چون مستیک ساخته و پرداخته‌اند. سفال سازی در دوره‌ی مادها شامل سفال‌های کرم‌رنگ و خشت یا آجرهای منقوش بود و در دوران امپراطوری هخامنشی با رایج شدن لعاب‌کاری در انواع ظروف و تزئینات معماری توسعه یافت. در اواسط دوره‌ی اشکانی فرم و کیفیت بدنه‌ی سفالینه‌ها با دقت و ظرافت بیشتری

ساخته شدند و لعاب نیز شفاف‌تر شد. استادان فن سفال سازی دوران ساسانی، زحمات بسیاری در پیشرفت شیوه‌های ساخت بدنه و لعاب کشیده و با استفاده از انواع مواد معدنی و سیلیس، خمیر کائولین و پیشرفت در روش‌های پخت، ساخت سفالینه‌ها در ایران دوران باستان به نقطه اوج و شکوفایی خود رسید.

پس از سقوط ساسانیان و با آغاز دوره‌ی اسلامی در ایران، تولید ظروف سفالین لعاب‌دار در مراکزی چون نیشابور، ری و کاشان (که در مسیر جاده ابریشم قرار داشتند) ادامه یافت.

تاریخچه و تحولات سفال در دوران اسلامی از نظر طبقه‌بندی انواع ظروف سفالین، کاشی‌ها و بررسی سیر تکامل آن در تاریخ هنر، اهمیت فراوانی دارد. با آغاز عصر سلجوقی سفال‌گری با الهام از شیوه‌های هنری پیش از اسلام رونق گرفت در این دوران شاهد رشد و ترقی در زمینه‌ی بکارگیری انواع لعاب‌ها و تکنیک‌های نوظهور در عرصه سفال‌سازی هستیم. بشقاب‌های معروف سامانی (نیشابور) یکی از مهم‌ترین دستاوردهای هنرمندان سده‌ی ششم هجری، در به‌کارگیری کتیبه‌های خوشنویسی کوفی به مشابه یک موتیف در تزئین نقاشی زیر لعابی بود. پس از حمله‌ی مغول، شیوه تولید سفالینه‌های محلی و زرین فام به اوج شکوفایی خود رسید و حجم تولید انواع سفالینه‌ها در مراکزی هم‌چون نیشابور، ری، کاشان، ساوه و گرگان بیش از هر زمان توسعه یافت. در دوران ایلخانی در جنبه‌های زیباشناسی، ویژگی‌های فنی، فرم تزئینات تحولات اساسی صورت پذیرفت. یکی از پرکاربردترین مضامین در تصویرگری سفال‌های این دوران، داستان‌های تغزلی، عاشقانه ایرانی بود که نشان از هم‌گامی ادبیات و هنر در روزگار ایلخانان مغول بود.

در میانه‌ی سده هفتم هجری ترسیم نقوش انسانی (چهره‌نگاری) و تصاویری از صحنه‌های درباری (پادشاه و ملازمان)، سواران، شکارگاه به شیوه واقع‌گرایانه و نقوش حیوان بر روی انواع ظروف و کاشی‌های زرین فام ساخت کاشان پدیدار شد. هم‌زمان تولید سفالینه‌ی با لعاب لاجوردین و تزئینات تازه‌ای هم‌چون طلا چسبان در سده‌های هفتم و هشتم هجری رونق یافت. ظهور تکنیک کاشی معرق، در دوره تیموری زمینه‌ساز به وجود آمدن سبکی تازه در عرصه‌ی تزئینات وابسته به معماری بود. در ابتدای سده دهم هجری وبه قدرت رسیدن شاه عباس، یکی از آخرین دوران اوج هنر سفال‌گری تحت تاثیر چینی‌های وارداتی آبی و سفید از کشور چین به منصفه‌ی ظهور رسید و آثاری با جنس بدنه جدید و شیوه‌ی نقاشی التقاطی، سبک تازه‌ای در کار سفال‌سازی ایرانی در شهرهای کرمان و اصفهان پایه‌گذاری کرد.